

HAGYOMÁNY

A tiltott és a kikényszerített tánc

Európa népei, így a magyarok is, századok óta táncolnak. Számtalanszor átélhették így a mámor, a szabadság, a boldogság, az örömteli szerelem, a szórakozás vagy egy szertartás pillanatait. A tánc azonban az éppen uralkodó állami vagy egyházi vezetők, véleményformálók szerint lehetett erkölcstelen, sérthetett túlvilági vagy evilági parancsolatokat. Ezért korlátozták, sőt, tiltották. Írásban vagy szóban, egyszemélyi, testületi, közösségi véleménynyel, megítéléssel. Magatartási szabályok, vagyis normák hosszú sora született, amely hatott a táncra, a táncalkalmakra és a mindezzel összefüggő viselkedésre. Törvények, rendeletek, határozatok meghozatalára került sor, ám sokszor még inkább hatott a szokásjog és a helyi jogszokás. Társadalom- és művelődéstörténészek, néprajzkutatók, más szaktudományok képviselői kimerítően idézték, sorolták ezeket.

KÉPI ÁBRÁZOLÁSOK

A kutatások, publikációk nyomán megállapítható, hogy hosszú időn át a keresztény egyházak szervei, vezetői élen jártak a táncolók magatartásának regulálásában. Az írás vagy a szó eszközével hoztak általános, illetve egyedi tiltást, parancsot, vagy adtak engedélyt. Mindez eléggé jól ismert. Ám az kevésbé, hogy a befolyás érvényesítésére a képi ábrázolás is hatékony eszköz lehetett. E tekintetben két példa is hozható a mai Szlovénia, az egykori Krajna területéről. Az adott települések és a környék német, valamint szláv ajkú lakossága a templom külső falára festve láthatta a tilalmat. Egykor vélhetően több, mára feledésbe merült vagy megsemmisült, hasonló tartalmú ábrázolás is volt a környéken, amely a szépséges Bledi-tó vidékét jelenti. Az biztos, hogy a kutatók hasonló témájú képeket német és angol területen találtak.¹

A mai Škofja Loka (németül Bischoflock) közelében fekvő Crngrob (Ehrengruben) dombon álló, búcsújáró helyként ismert Angyali Üdvözlés-temploma művészi értékek sorával dicsekedhet. Közöttük leghíresebb a Janez Ljubljanski (Johannes von Laibach), illetőleg műhelye által 1455 és 1460 között készített *Szent Vasárnap* (Sveta Nedelja) freskó. A templom eredeti, északnyugati bejárata mellett, kültérben (1858-tól oszlopos előtérben) látható nagyméretű freskó századokon át figyelmeztette a belépő vagy arra járó híveket, hogy mit nem szabad tenni vasárnap. A színes falkép középpontjában Krisztus mutatja be vértanúságát, körülötte mintegy 50 (valószínűleg 47) kis képen nemesek, polgárok, parasztok különböző magatartást tanúsítanak. 2015-ben a helyszínen járva észlelhettük az idő romboló hatását. Szerencsére korábban, különösen 1935–1937-től a freskó egyes elemeinek megmentésével, rekonstruálásával és értelmezésével többen foglalkoztak. Ivan Sedej (1934–1997) művészettörténész és etnológus részletesen foglalkozott Janez Ljubljanski festészetének néprajzi kérdéseivel, így a *Szent Vasárnap* freskón látható ábrázolásokkal. Megállapította, hogy a művész részletes társadalmi klasszifikációt valósított meg. A magasabb társadalmi

¹ Dušan Koman: Crngrobska cerkev v strokovni literaturi. Loški razgledi 51/2004. 113–141. Muzejsko društvo Škofja Loka.

körökhöz kapcsolódóan ábrázolta a vadászatot, a párbajt, a széptevést. A plebejusi rétegbe illesztette a munkavégzéseket, így a fonást vagy a szövést. Osztályoktól függetlenül jelenítette meg a részegeskedést, a kockázást, a kuglizást. Valamennyi olyan tevékenységet, amely vasárnap nem kívánatos, sőt, tiltott volt. Mert elkövetői a pokolra jutnak, ahogy azt a freskó alsó szélén meg is jelenítették.

A témánk szempontjából leginkább érdekes ábrázolás Krisztus balján, föntről a második képsávban látható. A korábbi kutatások eredményeit is felhasználva Sedej arra az álláspontra helyezkedett, hogy balról haladva itt előbb a szépítkezés, aztán az udvarlás, végül talán a szerelmi bájital főzése látható.² A helyszínen is jól érzékelhető volt, hogy bal szélén egy veres ruhás, fedetlen fejű nő, talán leány, szépítkezik a tükör előtt, amelyet egy zöld ördög tart a farkán. A jobb oldalon egy lila ruhás, kendőt kötött asszony edényt tart a kezében. Mögötte is ördög, akár a két központi személynél. Itt egy vörös ruhás ifjú lép a hoszszú, világos ruhájú hölgyhöz, beszédes kézmozdulattal. Az ábrázolt jelenet álláspontom szerint nem csak udvarlásnak, hanem az ifjú általi táncra készítésnek, táncba invitálásnak is értelmezhető, amellyel kapcsolatban a hölgy talán szabódik a tiltott cselekmény miatt. Ám ha nincs így, a freskón csak az elítélt szépítkezés, udvarlás, varázssital-készítés látható, akkor is joggal feltételezhető, hogy mindezek által, mindezek következményét, a táncot is megtiltották.

A bodešči Szent Leonárd-templom (Gelencsér József felvétele, 2015)

² *Ivan Sedej*: Etnološki problemi v slikarstvu Janeza Ljubljanskega. Etnolog. Nova vrsta. 169, 180–181. Ljubljana, 1994. Slovenski Etnografski Muzej; *Damjana Šalehar*: Sto načinov za odhod v pekel – Crngrob – Sveta Nedelja. Naša žena. 2003/6. 44.

Hasonló következtetést lehet levonni a Bled (Veldes) település szomszédságában található Bodešče (Vodeschitsch) templomának északi falán látható egyik freskójából.

A képnek két mondatot a Monarchiánkat bemutató 1891-es leírás is szentelt.³ Külön szerencse, hogy mellette Siegl Károly részletes rajzát is közölték. Ugyanis 2015-ben a XV. század első felében, gótikus stílusban épült egyhajós, zsindegyfedésű, eredeti formájában fennmaradt kis templom külső freskóit már igen nagy mértékben elhomályosította az idő. A szintén szép fekvésű templomocska északi oldalán szinte semmi védelmet nem kaptak azok a XVI. századi freskók, amelyeket a Suha település környékén dolgozó mesterek készítettek.⁴ Ezek közül ugyancsak a *Szent Vasárnapot* ábrázoló freskó középpontjában, a kereszt előtt a szenvedő, vérző Krisztus látható, vállán palásttal. A képen körülötte a mindennapi élet azon eszközei, amelyek használatát az egyház vasárnap vagy ünnepnap tiltotta. Láthatók itt szerszámok, a gereblyétől az ollóig, az eszem-iszom kellékei, a kolbásztól a boroskancsóig. Továbbá a mulatság nélkülözhetetlen eszközei: a duda és talán a lant, valamint a hegedű. A templom út menti falán minden arra járó hétköznap és ünnepnap láthatta, hogy vasárnap tilos a zenélés és ebből következően a tánc. Hiszen az egyház a középkorban nagy ellenszenvvel figyelte, az ördög művének tartotta a táncot. Itt pedig, akár a *Biblia pauperum*nál, a *szegények Bibliájánál*, az írástudatlan középkori embernek a templom falára festett ábrázolással magyarázott.

JOGSZABÁLYI RENDELKEZÉSEK

A középkorból a polgári korba, a XIX–XX. századba ugorva látható, hogy az írásba foglalt, központi jogi szabályozás milyen meghatározó szerepet kapott. E tekintetben Németország a jó példa. A németekre hosszabb ideje jellemző, hogy az életviszonyokat minél szélesebb körben, a lehető legnagyobb pontossággal igyekeznek szabályozni. Vonatkozik ez a vallási vagy erkölcsi okból hozott tánctilalmakra is.

Az egészséges német állam létrejöttétől 1945-ig meghatározó volt e téren a központi, az egész országra hatályos, azonos tartalmú jogi szabályozás. A tánctilalom eklatáns példái kapcsolódtak a világháborúkhöz. Az I. világháború idején hozott tánctilalmat 1918 szilveszterének napjával helyezték hatályon kívül. A II. világháború alatt a totális állam többször is betiltotta egy-egy időszakra a táncos rendezvényeket. Így a lengyel hadjárat (1939. szeptember 1.–október 6.) és a nyugati hadjárat (1940. május 10.–június 15.) idejére. A Szovjetunió elleni támadást (1941. június 22.) közvetlenül megelőzően heti három napra engedélyezték a táncot. Viszont a sztálingrádi vesztes csata után, 1943 februárjától szigorúan tiltották.

A szövetségi Németország kialakulását követően a tánc szabályozása tartományi hatáskörbe került és része lett egy szélesebb életviszony, az ünnepnapok megtartása szabályozásának. A jogállamiság követelményének megfelelően, mivel több alapjogot érintett, a jogalkotás magas, törvényi szintre került.

Az egyes tartományok törvényei meghatározzák az adott terület ünnepnapjait, az ekkor tilalmazott tevékenységeket, valamint megszegésük esetén a súlyos szankciót, különösen a pénzbírságot. Jellemző a szabályozás precíz ségére, hogy rögzített, mikor vonatkozik a tilalom egész napra, vagy órától óráig terjedő intervallumra. A tiltott tevékenységek között

3 Franke János: Építés, festészet, szobrászat Krajnában. A középkor. In: Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képpben. VI. Karinthia és Krajna. 455–464. Budapest, 1891. Magyar Királyi Államnyomda.

4 Radovan Ivančević–Emilijan Cevc–Anđela Horvat: Gotika u Sloveniji i Hrvatskoj. 52–53. Beograd–Zagreb–Mostar, 1984. Prosveta, Spektar, Prva Književna Komuna.

szerepel a táncmulatság is. A törvények célja immáron nem csak a vallás zavartalan gyakorlása, hanem az ünnepelni kívánó emberek nyugodt ünneplésének biztosítása is.⁵

Az ünnepnapokról, azon belül a tánciltalmakról az érdeklődő az interneten pontos tájékoztatást kap. Az összefoglaló táblázatból az is kiderül, hogy e téren a legszigorúbb szabályok Baden-Württemberg, Hessen és Bajorország tartományokban vannak. Különösen húsvét, pünkösd, karácsony és a halottakkal kapcsolatos ünnepek jelentenek tilalmat a tánc mellett többek között a felvonulásokra és a sporteseményekre is. A rendelkezések körül időnként élénk társadalmi vita kap lángra.⁶

A német törvényi szabályozásban jelentős szerepe volt a sok évszázados hagyománynak. Más államokban pedig évszázados jogszabályok tilalmazhatták a táncot. A svájci Luzern kantonban 1428 (más adatok szerint 1601) óta érvényben lévő tilalom vonatkozott a hamvazó szerdai, nagypénteki, húsvétvasárnapi, pünkösdvasárnapi és karácsonyi tánra. 2011-ben a kantoni tanács egyetlen szavazattöbbséggel eltörölte a korlátozást. Ettől kezdve a jelzett napokon a táncnak nem volt akadály, de sokan szabály nélkül is betartották, hogy ezeken a napokon, különösen nagypénteken és húsvétkor nincs helye a szórakozásnak, mulatságnak. Igaz, ekkortól Luzernben is szabad lett a választás: ki-ki úgy húsvétol, ahogy jól esik neki.⁷ Zürich kantonban 2000-ben szüntették be a tánciltalmat, amely a színházak, mozik, múzeumok húsvéti zárvatartását is jelentette. Graubünden és Aargau kantonokban viszont tovább folyt e vonatkozásban a politikai-társadalmi küzdelem.⁸

Magyarországon a polgári korban az 1879: XL. tc., a Kihágási Btk. 76. §-a alapján a nyilvános táncvigalom rendezéséhez hatósági engedély kellett. Ennek megszegése kihágásnak minősült. Az 1878. V. tc., a Btk. 50–52., valamint 190–192. §-ban az ünnep- és vasárnapokra vonatkozó intézkedések megszegőit, illetve a vallási szertartások megzavaróit fenyegette büntetés. Az általános jellegű szabályozás kifejezetten a tánciltalomról nem rendelkezett, de kiterjesztő értelmezés magában foglalhatta.⁹

A hagyományos paraszti társadalomban, de más rétegeknél is a XIX. század második felétől a XX. század közepéig az említett törvények, illetve más állami, törvényhatósági normák mellett már nem élő, hatályukat veszített világi és egyházi szabályok mint szokások, azon belül jogszokások hatottak és meghatározták a táncalkalmak tiltott vagy elfogadott időpontját. Pesovár Ferenc (1930–1983) néptáncutató írta, hogy a legnevezetesebb táncokat a parasztságnál a nagyobb ünnepek alkalmával rendezték, karácsonykor, újévkor, húsvétkor, pünkösdkor. Erdély egyes részein (Kalotaszeg, Mezőség) a karácsonyi tánc négy-öt napig eltartott, karácsony első napjától kezdve. E vidékeken húsvétkor és pünkösdkor három-három napos táncot tartottak.¹⁰ A leírásból is egyértelmű, hogy karácsony este/szenteste, illetve nagypénteken nem táncoltak.

A magyar nyelvterületen országszerte, a katolikusoknál, reformátusoknál, evangélikusoknál a jogszokásból következően egyaránt tilos volt adventben és nagyböjtben a mulatság, a tánc. A Móri-völgy és a Zámolyi-medence községeiben a XX. század első felében

5 Weidinger Péter: Húsvéti tánciltalom, avagy fegyelmezett ünnepek német módra. Ars Boni. Jogi folyóirat. 2015. április 3.

6 <http://de.wikipedia.org/wiki/Tanzverbot>

7 data:text/html;charset=utf-8,%3Ctable%20width%3D%22600%22%20border%3D%220%22%20cellspacing%3D%220%22%20cellpadding%3D%220%22. Luzern hebt Tanzverbot auf. Blick, 2010. május 10. sda: Tanzverbot in Luzern ist Geschichte. Zentralschweiz 2009. március 9.

8 Félix Schindler: Wie schön war doch das Tanzverbot. Basler Zeitung, 2015. április 3.

9 Gelencsér József: „Őseink szokásait követtük...” (Jogtörténet, jogi népszokás, művészet). 142–144. Székesfehérvár, 2014. Vörösmarty Társaság

10 Pesovár Ferenc: A magyar nép tánclete. 39. Budapest, 1981. Népművelési Propaganda Iroda.

általában karácsony második ünnepén, újév napjának estéjén, húsvét második ünnepén tartották a bált, járták a táncot.

TÁNCRA KÉNYSZERÍTÉS

A táncra kényszerítés a táncitalom ellentétének is felfogható. A hatalmi helyzetben levő, domináns egyén, felkelő csoport vagy katonai alakulat az uralma alá tartozó területen, személyek felett sokszor érezte erőfölényét. A legyőzöttek megtörésére, megalázására, megbüntetésére, saját szórakoztatására. Esetek hozhatók fel erre a középkortól napjainkig.

Legelőször egy irodalmi példa, a *Robin Hood és Hereford püspöke* című. Az angol balladában Robin Hood elhatározza, hogy megtréfálja a herefordi püspököt, aki nagy csapatával éppen a közelében jár. Robin hat emberével, pásztorruhában kiül az út mellé, közben egy elejtett, királyi tulajdonú őzet süt. A püspök, meglátva a törvénysértést, az elkövetőket a király elé akarja vitetni, hogy felkössék őket. Robin kegyelemkérése a püspök szívtelenége miatt sikertelen. Így kürtjét használja, amelynek szavára hetven embere áll elő. Az erőviszonyok fordultával Robin durva tréfát űz a püspökkel, de életét meghagyja. Előbb megvendégeli, hajnalig eteti-itatja, aztán pénzétől megfosztja, majd csúffá teszi. Először fához kötteti, ahol a püspöknek egy szép misét kell énekelni. Aztán a zöld lombú erdőből zeneszóval kíséri ki, amelyre a püspök úrnak táncot kell járnia. Végül lovára ülteti, de fordítva, hogy az állat farkát fogja. A főpap így is örül, hogy szabadon engedik.¹¹

Bulgária a XIX. század közepétől egyre inkább szabadulni igyekezett az öt évszázados oszmán-török uralom alól. 1850-ben azonban a vidini, velogradniki és lomi lázongásokat a törökök kegyetlenül leverték. Ezt megelőzően a bolgárok részsikereket értek el, amelyeknek során a török nőket táncra kényszerítették. Minderről Egressy Gábor (1808–1866), a szabadságharc leverése után emigrált színész tudósított. 1850 júniusában kelt feljegyzése szerint a vidini pasalikban egyszerre háromszáz bolgár falu lázadt fel. A bolgárok, ahol erősebbek voltak, megtorolták a törökök nem sokkal korábbi megszárlását. A török nőket pedig megfosztották arcuk eltakarásától, körbefogták, itatták, táncoltatták. Márpedig ezzel a muszlimok legérzékenyebb oldalát érintették, hiszen az oszmán a feleségét határtalan szenvedéllyel féltette. Sőt, minden török férfi vallásos buzgalommal örködött minden török nő felett, különösen keresztényekkel szemben.¹²

A táncra kényszerítésről mintegy évszázaddal későbből, a II. világháború időszakából is maradtak fenn példák. A győztes, illetve megszálló hadseregek katonái a legyőzött országokban a nőket szelídebb vagy durvább erőszakkal kényszerítették táncra. Hazánkban, a Dunántúlon S. községben a szájhagyomány őrizte meg a helyi földbirtokos feleségének történetét.¹³ Amikor a Vörös Hadsereg közeledett, kastélyukra anyja származására, állampolgárságára tekintettel a szovjetekkel szövetséges egyik állam zászlaját tűzette ki. 1944–45 telén azonban ez sem jelentett védelmet. Adatközlőim úgy mesélték, hogy az orosz tisztek a mutatós fiatalasszonyt táncra kényszerítették. Egyesek szerint még az asztalon is, ruha nélkül is járnia kellett. A település németek általi visszafoglalása után az arisztokrata hölgy nyugatra menekült.

Ahogy a tánc évszázadokat ívelt át, úgy vele együtt, hozzá kapcsolódóan a tilalom vagy kényszerítés is. Hol írott normaként, hol szokásjogként, hol jogszokásként.

Gelencsér József

11 *Gombos Imre* (ford.): Angol és skót népballadák. 64–67, 251–252. Budapest, 1955. Magvető Könyvkiadó.

12 *Egressy Gábor*: Törökországi naplója 1849–1850. 52, 54, 192. Pest, 1851. Kozma Vazul Nyomdája.

13 A közelebbi adatokat kegyeleti okból nem közlöm.